

Teoretická studie

MENDELÓVÁ, E. 2014. Súčasná rodina a diverzita foriem rodinného života. *Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání*, roč. 4, č. 1, s. 74–92. ISSN 1804-526X.

DOI: <http://dx.doi.org/10.11118/lifele2014040174>.

Príspevek redakce obdržela: 5. 12. 2013.

Upravený príspevek po recenzním řízení přijat k publikování: 25. 6. 2014.

SÚČASNÁ RODINA A DIVERZITA FORIEM RODINNÉHO ŽIVOTA

Eleonóra Mendelová

Abstrakt: Slovensko (ako aj ostatné postkomunistické štáty) zažíva po roku 1989 dynamické premeny rodinného správania, čo sa odzrkadľuje aj v diverzite rodinných foriem. Dominantný typ tzv. nukleárnej rodiny tvorenej dvoma rodičmi a dieťaťom/deťmi sa v procese zmien rodinného správania rozširuje o také formy, ako je napr. rodina tvorená jednou dospelou osobou, alebo neformálne partnerské dvojice. Predkladaná vedecká štúdia má za cieľ poukázať na proces diverzifikácie rodinného správania, poskytnúť obraz o vzniku a rozširovaní nových foriem rodinného a partnerského života a zároveň analyzovať ich prípadné úskalia. Naša analýza sa venuje piatim formám rodinného, resp. partnerského života, ktoré sú typické pre súčasný vývoj a ktoré sme usporiadali vzhľadom na životný cyklus rodiny: singles, kohabitácie, manželská, jednorodičovská a rekonštruovaná rodina. V závere príspevku uvádzame odporúčania pre rodinnú a školskú výchovu v záujme skvalitnenia prípravy detí a mládeže na rodinný život.

Kľúčové slová: singles, kohabitácie, manželská rodina, jednorodičovská rodina, rekonštruovaná rodina

CONTEMPORARY FAMILY AND THE DIVERSITY OF FAMILY LIFE FORMS

Abstract: Slovakia (as well as other post communistic countries) has been experiencing dynamic changes in family behaviour since 1989, which is reflected in the diversity of family life forms. The dominant type, nuclear family, which is formed by two parents and a child or children, has been extended, in the process of family behaviour changes, by forms such as a family formed by one adult (a parent) or

informal partnership couples. The study is aimed at the process of diversification of family behaviour, seeks to present a view of new forms of family and partnership life, and analyzes their difficulties and limits. This analysis focuses on five forms of family and partnership life which are typical of the current development and are organized with regard to family life cycle: single, cohabitation, marriage, one parent and reconstructed family. In the conclusion, the author indicates recommendations for family and school education aiming at improving the preparation of students and the young for family life.

Key words: single, cohabitation, marital family, one-parent family, reconstructed family

Rodina je všeobecne chápaná ako najdôležitejšia, najintímnejšia sociálna skupina, inštitúcia, ekonomická jednotka i ako základný prvok sociálnej štruktúry spoločnosti. Pod vplyvom sociálnych aj ekonomických podmienok, kultúrnych zmien, ako aj pod vplyvom prenikania vplyvu iných kultúr a pod vplyvom demografických procesov sa menia vzťahy v rodinách medzi partnermi, ako aj medzi deťmi a medzi ďalšími členmi rodiny.

Pre väčšinu z nás sa pod pojmom rodina vybaví manželský pár a ich deti, žijúci v spoločnej domácnosti. Takto vymedzená rodina sa nazýva pojmom nukleárna alebo manželská monogamná rodina. Skutočnosť je však taká, že tento typ rodinného spolužitia je stále častejšie nahrádzaný inými typmi rodinného, resp. partnerského spolužitia.

Po roku 1989 sa začali niektoré aspekty partnerského a reprodukčného správania slovenskej populácie výrazne meniť. Viaceré príčiny nachádzame v hlbokoj minulosti, iné sa začali prejavovať až v posledných desaťročiach. Oslabenie silného sociálneho štátu, prehĺbenie sociálnych nerovností, sťaženie materiálnych podmienok na zakladanie rodiny, ale aj rozšírenie vejára možných životných dráh či kariérnych príležitostí pre mladých ľudí, diverzifikácia životných štýlov, detabuizácia a „zverejnenie“ viacerých tém predtým rýdzo intímneho charakteru (vrátane otázok ľudskej sexuality, plánovania rodičovstva a i.), otváranie sa spoločnosti smerom navonok, pribúdanie skúseností z kontaktu s cudzími kultúrami – tieto a ďalšie okolnosti sa podľa Bútorovej a Filadelfiovej (in Bútorová et al., 2008, s. 45) podpísali pod smerovanie spoločnosti k väčšej rozmanitosti rodinného či partnerského usporiadania a pod výrazné demografické zmeny.

Pri diverzifikácii foriem rodinného života hrajú dôležitú rolu normy. Jednak pluralizácia noriem a rozširovanie kultúrnych horizontov (Somlai, 1999), jednak anómia, absencia noriem, ktorá sťažuje zladenie dôležitých rozhodnutí, životných cieľov a hodnôt pri zakladaní rodiny (Vajda, Kósa, 2005,

s. 167). Medzi mnohými príčinami anómie je na dôležitom mieste neustála zmena pracovných a hospodárskych okolností, migrácia medzi krajinami, resp. ich časťami, čo znemožňuje vytvárať trvalú rodinnú identitu.

Zdrojom zmien v manželskom/partnerskom a rodinnom živote nie sú len vplyvy prichádzajúce z vonkajšieho prostredia, ale príčiny treba hľadať aj vo vnútorných aspektoch rodiny, vo vlastnostiach členov rodiny, v charaktere ich vzťahov. Zameranosť na záujmy jednotlivca, chýbajúce očakávanie trvalosti vzťahu, odsúvanie rodičovstva, skorá a častá predmanželská skúsenosť v oblasti sexu, strata ritualizovanej podoby rodiny, nesúlad medzi pracovnými a rodinnými povinnosťami, ako aj vyšší dôraz na materiálne hodnoty majú za následok diverzitu foriem rodinného spolužitia. Okrem postmodernej ideológie je nespornou príčinou zmien čoraz väčšia snaha o udržanie individuálnej slobody (Cseh-Szombathy, 1995).

Ako uvádza Možný (2006, s. 191), kultúrny tlak na jeden, určitý všeobecne záväzný model rodiny zoslabol. Hľadajú sa rôzne riešenia a rôzni ľudia sa rôzne rozhodujú podľa svojich prirodzených preferencií, a pretože k založeniu rodiny treba dvoch, súčasťou výberového párovania sa stále viac stáva vyjednávanie o modeli rodiny, ku ktorému pár smeruje.

1 Singles

Sociálne veľmi významný je nový sociálny jav, ktorý sa vynára v posledných desaťročiach a nadobúda spoločensky na váhe. Sú to singles – na Slovensku sa len teraz vynárajúca sociálna skupina a životná stratégia, pre ktorú sa ešte neustálil slovenský, resp. český názov.

Vymedzenie pojmu singles sa zdá byť podľa Jandoureka (2003, s. 119) pomerne jednoznačné. Označuje jedincov, ktorí nechcú vstupovať do manželstva, pretože im život osamote v zásade vyhovuje. Motiváciou je predovšetkým možnosť venovať sa kariére, osobným záľubám, vstupovať do viacerých sexuálnych vzťahov. Možný (2006, s. 199) však poukazuje na problematiku jednoznačného vymedzenia skupiny singles, resp. jeho štatistického evidovania. Podľa autora je jadro skupiny jasné: tí, ktorí žijú sami vo svojej vlastnej jednočlennej domácnosti. Ale potom prichádzajú na rad početné otázky: singles sú ľudia, ktorí neprešli manželstvom? Alebo aj tí mladí ľudia, ktorí sa rozviedli po krátkom manželstve a ďalej žijú ako singles, ale do akého veku? Okrem problematického vekového obmedzenia treba brať do úvahy i otázku – čo je to žiť sám? Veď mladí ľudia, aj keď žijú vo svojej jednočlennej domácnosti, nežijú v sexuálnej abstinencii. Alebo mladí ľudia, ktorí žijú v domácnosti rodičov, aj keď v dome s vlastným vchodom, ale so spoločnou chladničkou? A čo slobodné matky alebo otcovia? Ak chápeme pojem singles

ako život v samote a bez stáleho partnera (ako uvádza Jandourek), mali by sme vylúčiť z tejto skupiny slobodných rodičov? A čo osoby žijúce v deklarovanej kohabitácii? Otázok by mohlo byť ešte viac, ale podľa Možného je najspoločnejším vymedzujúcim znakom životný štýl, postoje ovplyvňujúce rodičovstvo a reprodukčná stratégia, ktorá je nulová.

Niektorí autori (napr. Drotován, Bleha, 2008) chápu singles ako osoby bez dlhodobého intímneho partnera, a podobne ako Možný, poukazujú na skutočnosť, že je nemožné určiť presný počet ľudí, ktorí nemajú partnera alebo partnerku. Mnohí singles síce žijú sami, ale nie úplne.

Sociológovia vysvetľujú výskyt singles na konci 20. storočia dvoma príčinami. Jednou z nich je globálna ekonomika neskoro moderného veku, ktorá vyžaduje flexibilnú pracovnú silu, schopnú sa sťahovať za prácou, vyhovieť nárokom na neplánované služobné cesty, nárazové zaťaženie atď., ktoré často devastujú rodinný život. Druhým vysvetlením vzniku tejto sociálnej skupiny, resp. fázy života je tlak kultúrnych noriem, ktoré smerujú k vytváraniu pohodlného životného štýlu bez prijatia zodpovednosti a podporovaných reklamou a komercializáciou voľnočasových aktivít (Možný, 2006, s. 199).

Život súčasných singles má niekoľko zvláštnych charakteristík. Samotný singles ho chápajú nie ako konečný stav, ale len ako životnú fázu. Tá sa však stále častejšie predlžuje, až sa mení na definitívu. Podľa niektorých autorov je to len určitá časť života, nie forma života. Pre určitú časť je to permanentný stav (na celý život), pre inú väčšiu časť, podľa všetkého, dočasný stav.

Výskum Tomáška (2006) založený na súbore 38 rozhovorov s ekonomicky samostatnými mladými ľuďmi bez partnera potvrdzuje, že väčšina singles neodmieta manželstvo. Z jeho rozhovorov vyplýva, že neexistencia dlhodobého vzťahu nie je sledovanou stratégiou, ale ide skôr o následky komplexných zmien na úrovni mentality a modelov prevládajúcich v 90. rokoch, ktoré so sebou priniesli i zmeny správania a motivácie v oblasti profesijného uplatnenia. Autor zároveň upozorňuje, že výrazná časť singles udržiava nejakú formu pravidelného vzťahu. Stein (1980 in Giddens, 1999, s. 180), poukazuje na podobné zistenia, z ktorých vyplýva, že pre väčšinu osamelo žijúcich mladých ľudí je tlak smerujúci k uzatvoreniu manželstva silnejší ako motivácia zostať slobodným. K podobným zisteniam dospela aj Fialová et al. (2000) pri skúmaní preferencie alternatívnych foriem partnerského života v okruhu slobodných ľudí. Z jej zistení vyplýva, že len nepatrný počet respondentov (2,2 %) plánuje v budúcnosti individualistickú stratégiu žiť bez stáleho partnera.

Na jednej strane „byť slobodný“ prospieva kariére, navyac poskytuje väčšiu mieru slobody a nezávislosti, naplňa sa túžba cestovať, spoznávať nové kultúry, ľudí, vzdelávať sa, žiť aktívne. Na druhej strane však spôsobuje pocit

izolácie a osamelosti, pretože veľká časť vrstovníkov žije v manželstve. Ako uvádza Tománek (2012), ľudia, ktorí sú dlhšiu dobu bez partnera, majú sklony k depresiám, niektorí sa môžu tiež nezodpovedne stavať k životu, nevedia prevziať život „do svojich rúk“, slobodu berú ako zámienku na nadväzovanie stále nových krátkodobých vzťahov. Niekedy tiež pre samotné budovanie kariéry ľudia zabúdajú na to, že potrebujú kontakt s druhými ľuďmi.

So životom singles úzko súvisí aj otázka bezdetnosti, resp. rast dobrovoľnej bezdetnosti/predlžovanie obdobia bezdetnosti. Podľa Haškovej (2011), ktorá skúmala faktory ovplyvňujúce dobrovoľnú bezdetnosť, sa javia ako rozhodujúce faktory: výška vzdelania, typ vzdelania, typ zamestnania, koncentrácia mladých ľudí vo veľkých mestách a rodinný stav. Za významný faktor považuje autorka aj rastúci podiel mladých ľudí, ktorí nemajú vo veku 25–30 rokov (kedy sa už väčšina ich rodičov rodičmi stala) stáleho partnera, čím sa zároveň skracuje obdobie pre založenie rodiny vo veku najvyššej plodnosti.

Môžeme konštatovať, že singles je rozšírený fenomén s vysokou variabilitou chápaní, definícií a foriem. Analýzy ukazujú, že jeho význam narastá, aj keď jeho pozícia nie je taká významná ako v krajinách západnej Európy. Jeho výskyt súvisí so zmenou hodnotového rebríčka, individualizáciou a sekularizáciou.

2 Kohabitácia – nemanželské spolužitie

Sociálna politika smerovaná voči rodinám a ďalšie nové spoločensko-politické podmienky vytvorili priestor pre diverzifikáciu rodinných foriem, vrátane nárastu nezosobášených spolužití ako jedného z typických súčasných trendov v rodinnom správaní. Neformálne partnerské zväzky, kohabitácie sa počas posledných desaťročí masívne rozšírili vo väčšine postindustriálnych štátov a stali sa bežnou formou partnerského spolužitia.

Kohabitácia predstavuje takú formu spolužitia dvoch dospelých partnerov rozdielneho pohlavia, ktorí v dlhšom časovom období žijú spolu ako muž a žena, spoločne bývajú a spoločne hospodária bez toho, aby boli zosobášení. V takomto zväzku môžu žiť i deti jedného alebo oboch partnerov (Mládek, Širočková, 2004). Podľa Lehotskej (2012) sa v čoraz väčšej miere predpokladá aj prítomnosť detí, ktoré sa do kohabitácie narodia alebo pochádzajú z iného vzťahu, alebo manželského zväzku biologického rodiča. Deti môžu byť pre kohabitujúcich vo viacerých krajinách súčasťou motivácie, prečo vstupujú do manželstva.

Mládek a Širočková (2004) za významné faktory rozširovania počtu a intenzity kohabitácií považujú zvyšovanie vzdelanostnej úrovne ženskej časti populácie, vyššiu zamestnanosť žien, ktorá zabezpečuje ich vyššiu economic-

kú nezávislosť, vysokú efektívnosť aplikovaných metód antikoncepcie spolu s liberalizáciou zákonov o interrupciách. Smock a Gupta (2002 in Lehotská, 2012) zovšeobecňujú, že zmeny nastali na kultúrnej úrovni, t. j. vyšší dôraz sa kladie na individualizmus, znížila sa religiozita a zmeny nastali aj na ekonomickej úrovni, t. j. lepšie uplatnenie žien na trhu práce a ich vyššia ekonomická nezávislosť. Podľa Rabušica (2001), príčinou môže byť aj zmena tradičného vzorca (láska – chodenie – svadba – pravidelný sex – deti), ako sa ocitnúť v manželskom zväzku. A práve fázu medzi chodením a svadbou nahrádza nezosobášené spolužitie.

Viacerí autori (napr. Tydlitátová, 2011; Možný, 2006) uvádzajú, že koha-bitácie nie sú novým javom. V istej obmedzenej miere sa vyskytovali už v dávnejšej minulosti, no pre konzervatívnu verejnú mienku, náboženské odmietanie a z dôvodu ekonomickej nevýhodnosti v porovnaní s manželstvom neboli príliš rozšírené. Zlom nastal v priebehu 60. rokov 20. storočia, kým na Slovensku sa situácia začala uberať podobným smerom z politických dôvodov asi až o 20 rokov neskôr po páde komunistického režimu. Podľa Možného (2006, s. 257), manželstvo na skúšku nebolo ničím neobvyklým, na začiatku 80. rokov minulého storočia asi tretina snúbencov už spolu bývala pred sobášom. Priemerné nemanželské spolužitie však trvalo najčastejšie asi rok a viedlo k sobášu. Bolo to častejšie vo veľkomestách, tým častejšie a dlhšie, čím nižší bol socioekonomický status páru.

Kolko je dvojíc, žijúcich spolu bez manželského listu, sa dá len ťažko zistiť. Giddens (1999, s. 179) uvádza ako príklad Švédsko, kde to bolo v roku 1900 len 1 % dvojíc, kým na prelome tisícročí je to asi 40 %. V každom prípade ide o trend a ich počet zjavne rastie. Čo však môžeme zistiť s istotou, je rastúca tolerancia spoločnosti voči nim. Čo bolo pred niekoľko desiatkami rokov nemysliteľné, je dnes obvyklé. V názoroch slovenskej verejnosti na neformálne spolužitie partnerov nelegalizované sobášom jednoznačne prevažuje akceptácia. Podľa Bútorovej a Filadelfiovej (in Bútorová et al., 2008, s. 66) v roku 2006 iba malá časť ľudí (15 %) odsudzovala takéto správanie ako neospravedlňiteľné, kým až 59 % ho schvaľovalo. Nemanželské spolužitie nie je nutne odmietaním manželstva, pretože dvojice väčšinou plánujú raz uzavrieť manželstvo. Istý počet prvorodených detí, ktoré sa narodia bez uzavretia manželstva rodičov, sa napokon ocitá v rodine, ktorej rodičia dodatočne manželstvo (po narodení dieťaťa) uzavreli.

Je nesporné, že pribúda počet párov žijúcich v nemanželskom spolužití a ako uvádza Možný (2006, s. 257), pozvoľna sa mení i povaha jeho charakteru. Ešte v generácii matiek dnešných mladých ľudí platila silná tradičná predstava, podľa ktorej, ak žena otehotnie, legitimizuje sa narodenie dieťaťa sobášom. Viac ako deväť z desiatich detí sa rodilo v manželstve, celá polo-

vica prvonarodených detí sa rodila do ôsmich mesiacov po sobáši, t. j. bola splodená za slobodna. Od začiatku 90. rokov slabne potreba legitimizovať počatie dieťaťa sobášom, čo dokazuje fakt, že podiel tehotných neviest klesol o 20 %. Tento fakt tiež potvrdzuje skutočnosť, že nemanželské spolužitie je verejnou mienkou všeobecne prijímané.

Z množstva klasifikácií a typov kohabitácií autori Mládek a Širočková (2004, s. 426) identifikovali dva hlavné typy:

1. Predmanželské kohabitácie ako formy partnerstva, v ktorých sa partneri dohodli na spolužití a s určitou pravdepodobnosťou sa ich vzťah sformalizuje uzavretím manželstva. Podľa intenzity a vývoja partnerských vzťahov autori rozlišujú dva subtypy: kohabitácia ako testovacie partnerstvo (manželstvo na skúšku), kohabitácia ako predstupeň manželstva, kde sú charakteristické silnejšie väzby a presvedčenie o budúcom spoločnom manželstve.
2. Kohabitácie – dlhodobé účelové spolužitia, pri ktorých partneri majú spoločnú domácnosť a nemajú v úmysle svoj vzťah sformalizovať uzavretím manželstva, vedome sa zriekli sformalizovania svojho zväzku.

Podľa Lehotskej (2012), najčastejším druhom kohabitácie je kohabitácia pred manželstvom. Zväčša ide o páry, ktoré majú plán vziať sa a tento druh vzťahu sa najviac podobá manželstvu, čo sa týka kvality vzťahu. Najmenej sa vyskytuje druh dlhodobej kohabitácie, ktorá je partnermi vnímaná ako alternatíva k manželstvu a často v nej žijú páry v strednom veku, ktoré sú zložené z rozvedených alebo ovdovených partnerov, majú už skúsenosť so životom v manželstve a z rôznych dôvodov nemajú záujem opätovne do neho vstupovať. Mladí slobodní ľudia sú nositeľmi tohto spôsobu partnerského spolužitia častejšie vo forme, kde je cieľom skôr otestovanie partnera a vzájomnej kompatibility pre budúce partnerské, resp. manželské spolužitie, než definitívne spoločný partnerský život mimo manželstva. Motiváciou pre uzatvorenie manželstva u spolužijúcich partnerov býva pomerne často tehotenstvo partnerky, resp. rozhodnutie partnerov o založení rodiny.

S uvedeným korešpondujú zistenia, ku ktorým dospela Fialová et al. (2000, s. 68), podľa ktorej nemanželské spolužitie – ako spolužitie na skúšku, t. j. ako prechodný stav „spoločného chodenia“ pred manželstvom preferuje 68 % respondentov, kým celoživotné nemanželské spolužitie 9 % opýtaných. Autorka zároveň podotýka, že nemanželské spolužitie pred svadbou nie je tak rozšírené, ako by zodpovedalo prianiu mladých ľudí. Mladí ľudia si vytvorili nový ideál partnerského vzťahu: najprv spolu žijú a manželstvo uzatvoria neskôr. Impulzom k sobášu je často tehotenstvo ženy alebo aspoň rozhodnutie mať dieťa. Autori citovaného výskumu sa pýtali na dôvody

k výberu zvoleného variantu života. Oba varianty nemanželského spolužitia ľudia volili kvôli možnosti ľahkého rozchodu. Ľudia preferujúci celoživotné nemanželské spolužitie na ňom oceňovali, že im poskytuje nezávislosť, zatiaľ čo tí, čo ho chápali len ako prechodný stav, ho vnímajú ako možnosť, lepšie spoznať partnera ako budúceho manžela alebo vyskúšať pevnosť vzájomného vzťahu. Títo ľudia predpokladajú, že pokiaľ si „vyskúšajú“ spoločný život pred sobášom, do istej miery sa tak presvedčia o možnej úspešnosti či neúspešnosti budúceho manželstva, aj keď realita ukazuje, že tento predpoklad nie je správny. Dôkazom sú empirické údaje, z ktorých vyplýva prekvapujúce zistenie, že manželstvo, ktorému nepredchádzala kohabitácia, je asi dvakrát stabilnejšie, ako manželstvo „už odskúšané“ v kohabitácii (Bennett, 2001 in Pastor, 2005).

O miere rozšírenia nezosobášených spolužití nám však napovedajú aj iné demografické ukazovatele. Jedným z najvzťažnejších je podiel detí narodených mimo manželstva. Ten po roku 1989 kontinuálne a bez prerušenia stúpa. Kým v období tesne po revolúcii tento ukazovateľ udával hodnotu necelých 10 %, v roku 1991 20 %, v roku 2009 už hodnota prekročila 31 %. V porovnaní so západoeurópskymi krajinami je tento podiel relatívne nízky. Najvyššie hodnoty tohto ukazovateľa dosahujú krajiny severnej Európy (Dánsko 44,6 %, Nórsko 49,3 %, Švédsko 55,3 %) (Tydlitátová, 2011).

Nezosobášené spolužitie môže slúžiť ako významný prostriedok sociálneho učenia a prostriedok prípravy na spolužitie v párovom vzťahu. Môže pomôcť zvýšiť sociálnu zrelosť „mladých dospelých“, prispieť k vhodnej voľbe budúceho partnera pre založenie rodiny. Je zrejmé, že kohabitácia prinajmenšom zvyšuje vek v dobe prvej svadby a prvého pôrodu (Rabušic, 2001, s. 199). Na dôležitú skutočnosť však poukazuje Lehotská (2012), podľa ktorej na Slovensku kohabitácia nie je v zákone explicitne popísaná a zafinancované nie sú ani práva kohabitujúcich. Môže to spôsobovať problémy v prípade choroby alebo smrti partnera, v prípade dedičstva alebo spoluvlastníctva majetku. Tento stav je zrejme výsledkom prevažne konzervatívneho a tradičného postoja obyvateľov Slovenska a ich preferovania manželstva ako jediného možného spôsobu dlhodobého spolunažívania partnerov. Napriek tomu však kohabitácia na Slovensku bola, v súčasnosti sa vyskytuje a jej výskyt bude pravdepodobne vyšší v budúcnosti.

3 Manželská rodina

Súčasný významný pokles sobášnosti a vyšší vek pri vstupe do prvého manželstva podnietil celý rad úvah o úpadku manželstva a o tom, že je

nahradené inými alternatívnymi formami partnerského života, napríklad nemanželským spolužitím alebo životom bez stáleho partnera.

Hoci absolútne aj relatívne počty faktických manželstiev na Slovensku stúpajú, hrubá miera sobášnosti naznačuje, že zatiaľ nedochádza k nahrádzaniu manželstva trvalými nezosobášenými spolužitiami. Niektoré výskumy, k téme nezosobášených spolužití (napr. Výskum európskych hodnôt), taktiež preukazujú vysoké hodnotenie inštitúcie manželstva, napriek stúpajúcej tolerancii voči kohabitáciám. Existuje teda legitímny predpoklad, že ľudia nezačali odmietať vstup do manželstva, ich rozhodnutie sa však odohráva za iných podmienok a predovšetkým v neskoršom veku. Pozitívne z tohto aspektu vyznievajú výskumné zistenia Fialovej et al. (2000, s. 68), z ktorých vyplýva, že 90 % mladých slobodných ľudí chce do manželstva vstúpiť, aj keď väčšina až potom, čo si život s partnerom vyskúša.

S uvedenými údajmi korešpondujú aj zistenia Bútorovej a Filadelfiovej (in Bútorová et al., 2008, s. 68), podľa ktorých manželská rodina na Slovensku zostáva najväčšmi preferovanou formou partnerského spolužitia, t. j. 90 % obyvateľov aspoň raz v živote vstúpi do manželstva. Autorky, odvolávajú sa na výsledky Európskeho výskumu hodnôt z konca 90. rokov, uvádzajú, že takmer 90 % obyvateľov Slovenska manželstvo nepovažuje za zastaralú inštitúciu (na porovnanie: vo Francúzsku má takýto názor 65 % obyvateľov, v Belgicku či Luxembursku 70 %). Vysoké hodnotenie inštitúcie manželstva sa teda na Slovensku udržalo aj na začiatku 21. storočia.

Z porovnania manželstva a kohabitácie vyplýva, že manželstvo je formálne „definovaný“ a verejne uznávaný záväzok, ktorý má práva, postavenie v spoločnosti, povinnosti a zodpovednosť, pričom kohabitácia je súkromné, neformálne „usporiadanie“ dvoch nezávislých osôb, ktoré zdieľajú spoločný priestor, bez nejakých jasných a záväzných povinností. Podstatný rozdiel medzi kohabitáciou a manželstvom je tiež v spoločenskom statuse, v absencii rituálu, akým je svadba, a v ukončení vzťahu (Thornton, Axinn, Xie, 2007), resp. v dĺžke trvania (Nock, 1995). Z autorovho výskumu vyplýva, že kohabitácia trvá kratšie oproti manželstvu (priemerná dĺžka manželstva bola 5,4 roka a kohabitácie 2,9 roka), pričom je potrebné uviesť, že výskum bol obmedzený na tie páry, ktoré nežijú spolu viac ako 10 rokov.

Podstatnou otázkou je, aký obsah mladí ľudia manželstvu prikladajú a čo od neho osobne očakávajú. Mladí ľudia pristupujú k uzavretiu manželstva z emocionálneho hľadiska a hľadajú v ňom naplnenie svojich citových potrieb. Kladú akcent na osobné uspokojenie, čím zvyšujú nároky na osobnú spokojnosť až šťastie. Častokrát však ide o postoje a očakávania, z ktorých niektoré majú povahu ilúzií či mýtov. Keď ako hlavný predpoklad vstupu do manželského spolužitia akcentuje uspokojovanie osobných potrieb dekla-

rovaných nezriedka ako potreba šťastia či seberealizácie, potom je veľké riziko sklamaní v situáciách, keď sa v manželstve jednému či obojom nedarí, keď nastane manželská kríza (tá s vysokou pravdepodobnosťou nastane). Je známe, že vo všetkých európskych štátoch narástol počet rozvodov za posledné desaťročia. Plaňava (1998, s. 71) poukazuje na fakt, že „keď sa dvaja berú, obvykle hovoria, že to myslia navždy. V hĺbke svojich duší si to tak celkom nemyslia. Majú totiž vpísané vo svojom podvedomí, a mnohí majú tiež svoje skúsenosti s rozvodom rodičov, že manželstvo dnes nie je takým záväzkom, z ktorého nemožno odísť. Od manželstva a predovšetkým od toho druhého sa očakáva naplňovanie a uspokojenie osobných potrieb: chceme byť šťastní, spokojní, milovaní, mať doma oázu bezproblémovej pohody. A keď tomu tak nie je, sme sklamaní, prípadne tak rozhorčení, že začíname písať žiadosť o rozvod“. Významným faktorom je rastúca tendencia k hodnoteniu manželstva podľa miery osobnej spokojnosti, ktorú jedincovi poskytujú. Stúpajúci počet rozvodov preto nemusí znamenať hlbokú nespokojnosť so samotným manželstvom, ale skôr rastúcu snahu o dosiahnutie hodnotného a zmysluplného vzťahu (Giddens, 1999, s. 165).

Podľa výskumu autorského kolektívu Fialovej et al. (2000), mladí ľudia pristupujú k manželstvu z dvoch hľadísk – emocionálneho a praktického. Praktické hľadisko (hrá menšiu rolu) hodnotí manželstvo ako inštitúciu, ktorá poskytuje finančnú istotu a právne záruky majetkových vzťahov, ktorej podstatou je zabezpečiť deti a zaistiť im zdravý vývoj. Emocionálny prístup (dôležitý pre väčšiu časť) hodnotí manželstvo ako inštitúciu, ktorá uspokojuje emocionálne potreby človeka. Tieto dva prístupy dokazujú, že mladí ľudia pri vstupe do manželstva zvažujú jeho citovú i praktickú stránku. Podstatné však je, akú váhu pripisujú obojým hľadiskám. Napriek všetkým názorovým rozdielom, je pre väčšinu ľudí základnou podmienkou vstupu do manželstva láska a silný citový vzťah. Mladí ľudia si zachovávajú silné prorodinné postoje a pre výchovu svojho dieťaťa si spravidla ako optimálnu predstavujú (manželskú) rodinu.

V tomto kontexte je možné uviesť aj výsledky autorov Kurincovej, Turzáka a Zelenej (2011), ktorí vo svojej výskumnej štúdii uvádzajú, že predstava mladých ľudí o sebe ako o budúcich manželoch a rodičoch je okrem emocionálnych väzieb, významne determinovaná aj úrovňou ich materiálneho zabezpečenia. Aj v týchto súvislostiach je čoraz dôležitejšie klásť dôraz na podporu mladých rodín, čo možno už dlhodobo považovať za celospoločenský problém.

Napriek tomu, že pribúda rodín s jedným dospelým (najčastejšie matkou), domácností jednotlivcov, napriek poklesu významu manželskej rodiny, môžeme konštatovať, že manželská rodina zostáva dominantným typom

rodinného usporiadania. Manželstvo má stále vysoký status. Výskumy postojov opakovane ukazujú, že väčšina ľudí považuje život v manželstve za najsprávnejšiu formu rodiny, manželstvo si uchováva bezkonkurenčné postavenie. Manželská rodina je považovaná za modelový typ rodiny aj na Slovensku. Stále zostáva dôležitou sociálnou hodnotou a podmienkou spoločného života rodičov s deťmi a tiež významným orientačným bodom väčšiny partnerských vzťahov. Zároveň ale nemôžeme prehliadať skutočnosť, že podpora manželstva ako základnej inštitucionálnej životnej formy klesá.

4 Jednorodičovské rodiny

S demografickými procesmi súčasných rodín súvisí zmena štruktúry rodín a jedným z prejavov je, že sa znižuje podiel úplných, dvojrodičovských rodín a zvyšuje sa zastúpenie jednorodičovských rodín. Ide o rodiny vzniknuté rozvodom, rozchodom, ovdovením, adopciou dieťaťa osamelou dospelou osobou alebo narodením dieťaťa mimo manželstva.

Podľa Tydlitátovej (2011) sú rozvody (po ovdovení) druhou najčastejšou príčinou rozpadu úplných rodinných domácností. Po rozvode manželstva stále prevažuje model, keď deti ostávajú žiť spolu s matkou, a tým sa stávajú súčasťou neúplnej rodiny, ktorá môže byť v súčasných sociálno-ekonomických podmienkach zdrojom frustrácií pre všetkých jej členov. Zo všetkých jednorodičovských rodín je takmer 90 % vedených matkou (Filadelfiová, 2005). Samotná skutočnosť, že dieťa je vychovávané len matkou, nespôsobuje sama osebe nijaké úchytky v jeho vývoji, neprináša mu nové, špecifické vlastnosti, ktoré by sme nevideli u iných detí. Výchova za takýchto okolností je náročnejšia a môže prinášať určité nebezpečenstvá. Napr. osamelá matka (skôr ako matka v úplnej rodine) môže byť príliš pracovne zaťažená alebo zaujatá osobnými problémami. Potom sa môže stať, že sa bude deťom menej venovať a istým spôsobom ich zanedbávať. Má menej príležitostí rozdeliť sa o prácu, ale i o svoje radosti a starosti.

Ako ďalšie negatíva vyplývajúce z rozvodu môžeme uviesť hlavne nedostatok finančných prostriedkov na živobytie, nezamestnanosť, zosúladenie rodičovských a pracovných rolí, osobné problémy rodiča plynúce z neschopnosti samostatne zabezpečovať starostlivosť o deti, nového partnera, prípadne jeho deti, ako súčasť novej úplnej rodiny, nevládanie výchovy jedným rodičom, ďalšia vzdelanostná, profesijná i partnerská dráha dieťaťa a pod. Ako upozorňuje Tydlitátová (2011, s. 45), výdavky týchto rodín sú hradené z jedného príjmu a spravidla ide o príjem žien, ktoré majú v priemere nižšie pracovné príjmy v porovnaní s mužmi. Nezriedka tiež býva zanedbávaná vyživovacia povinnosť zo strany bývalého partnera voči svojim deťom.

Rovnako závažné je, že rozvod je v našej spoločnosti relatívne vysoko akceptovanou realitou. To však nič nemení na skutočnosti, že pre zúčastnených dospelých je traumou a pre deti je vždy osobnou tragédiou. Dnes platí, že spoločenská stigma plynúca z rozvodu už nie je aktuálna, takéto riziko sa pri rozhodovaní rozviesť sa neberie do úvahy. Treba však poznamenať, že mnohonásobne stúpa riziko byť postihnutý rozvodom alebo rozchodom partnerov.

Príčinou nárastu neúplných rodín však nie sú len rozvody, ale aj narastanie počtu žien, ktoré majú dieťa mimo manželstva – za slobodna. Ako uvádza Sobotková (2001, s. 128), určitá sociálna stigma slobodných matiek sa postupom času znižuje (v minulosti boli negatívne hodnotené po morálnej stránke a ich deti limitované), mení sa aj zloženie slobodných matiek podľa veku (v minulosti veľmi mladé ženy, často mladé dievčatá, v súčasnosti zrelšie ženy vo veku strednej dospelosti, často okolo 35 rokov). Akceptáciu slobodných matiek potvrdzujú aj výsledky výskumu Inštitútu pre verejné otázky z roku 2006 (Bútorová, Filadelfiová in Bútorová et al., 2008, s. 67), podľa ktorého takéto správanie schvaľovala takmer polovica populácie (47 %) a takmer tretina (29 %) k nemu zaujímala ambivalentný postoj, kým za neospravedliteľné ho pokladalo 22 % respondentov.

Svojrázny, ba dokonca diskutabilný názor na slobodné matky prezentuje Championová (1995 in Sobotková, 2001, s. 129), ktorá zdôrazňuje, že spoločnosť by nemala slobodné matky vnímať ako odchýlku, neúspech či sociálny problém, ale ako ženy, ktoré majú byť oceňované ako darkyne života. Zaujímavý je jej názor, že deti slobodných matiek nemusia prechádzať traumou rozvodu či ovdovenia, že sú to väčšinou deti plánované a chcené a nebudú teda v znevýhodnenom postavení.

Z dôvodu narastajúceho počtu jednorodičovských rodín sa záujem odborníkov postupne začína upriamovať aj na osamelých otcov s dieťaťom. Predpokladá sa, že v budúcnosti bude ich počet neustále narastať. Mnohé štúdie dokazujú, že muži – rovnako ako ženy – sú schopní sa starať o deti, avšak robia to iným spôsobom a využívajú pri tom viac podporných sietí.

Ako sme vyššie uviedli, vo väčšine jednorodičovských rodín ide o spolužitie matky s dieťaťom/deťmi, v dôsledku čoho sa vynára problém s absenciou otca. Viaceré publikácie akcentujú fakt, že prítomnosť otca v rodine je rovnako dôležitá ako prítomnosť matky. Úloha otca sa v súčasnosti prehodnocuje a jeho vplyv na dieťa sa zdá byť dôležitejší a mnohotvárnejší, ako predpokladal vedecký záujem, koncentrujúci sa výsostne na materstvo. Niet pochyb o tom, že kvalitný vzťah medzi otcom a dieťaťom je dôležitým determinantom úspešnej rodinnej výchovy a socializácie (Bujnová, 2007). Podľa Warshaka (1996) otcovia majú ako súčasť rodinného prostredia významný vplyv na

psychický vývoj svojich detí (inteligencia, akademický úspech), ako aj na vývoj sociálny (presun z rodiny do vonkajšieho sveta, vytváranie vzťahov k príslušníkom druhého pohlavia, morálny vývoj). Na rodinný vzťah syna a otca poukazuje vo svojej knihe *Otcové a synové* americký autor Yablonsky (1995), podľa ktorého chlapci trávia väčšinu času so svojimi matkami, sestrami a rovnako starými kamarátmi, predsa sa však citovo stotožňujú predovšetkým s otcom ako so vzorom svojich budúcich životných rolí. Chlapci svojich otcov pozorne sledujú, hľadajú u nich návody ako vystupovať vo svojich nastávajúcich mužských úlohách, zvlášť v roli otcov. Autor vyzdvihuje význam otcovských citov, ktoré považuje za dôležitý aspekt socializačného procesu a dôležitý prostriedok v boji proti delikvencii. Z autorových zistení vyplýva, že synovia, ktorí sú presvedčení, že ich otcovia majú radi, sa dostávajú na šikmú plochu zďaleka nie tak často ako synovia, ktorí nedostávajú otcovskú lásku. Pre syna je mimoriadne dôležitá prítomnosť otca ako mužského vzoru, ako aj zdroja autority a disciplíny (Varga, 1998).

Pri vzniku jednorodičovských rodín treba brať do úvahy i skutočnosti, za akých podmienok a za akých okolností sa rodina stala neúplnou, resp. došlo k strate otca. Podľa Matějčka (1986, s. 62), iná je situácia dieťaťa, ktoré otca nikdy nepoznalo a iná v prípade dieťaťa, ktoré bolo od neho odlúčené v neskoršom veku. Rovnako záleží na tom, či k strate došlo v dôsledku rozvodu alebo úmrtia, či inou tragickou udalosťou, či je otec vo väzení, v cudzine alebo trvalo v nemocnici. V konečnom dôsledku však záleží na tom, ako sa matka so všetkými týmito okolnosťami vyrovnáva. Podľa autora treba brať do úvahy vek (kojenecké obdobie alebo školské a pod.), ako i pohlavie dieťaťa. Inak otec chýba synovi a inak dcére.

I rodiny s jedným rodičom môžu dosiahnuť životnú spokojnosť. Záleží na osobnosti matky (otca), na jej (jeho) snahe udržať rodinnú identitu a pomôcť deťom vyrovnáť sa so situáciou, a taktiež na pomoci, ktorú dostáva od širšieho príbuzenstva, známych či spoločenských inštitúcií. Nejde len o hmotnú pomoc, ale predovšetkým o psychickú a spoločenskú.

5 Rekonštruované rodiny

Rekonštruované rodiny (nevlastné, doplnené, binukleárne, patchwork rodiny) sa stávajú čím ďalej, tým obvyklejšou formou rodinného spolužitia. Súčasné demografické trendy majú za následok nárast rozvedených manželstiev, v dôsledku toho i počet osamelých rodičov a druhých či ďalších manželstiev. Je veľká pravdepodobnosť, že ľudia tak postupne vystriedajú niekoľko manželských partnerov, s ktorými zakladajú rodiny, čo Giddens (1999) nazýva sériovou monogamiou.

Niektoré štúdie (Sobotková, 2001, s. 137) uvádzajú, že po roku 2000 počet druhotne vytvorených rodín prevýši počet iných typov rodín. Tieto rodiny majú rozporuplné postavenie v spoločnosti, a to vzhľadom na tendenciu spoločnosti vnímať ich ako nepatričnú formu rodinného usporiadania, ako tienistú stránku tradičnej (idealizovanej) nukleárnej rodiny. Niet pochyb o tom, že takýto typ rodiny predstavuje najkomplikovanejšiu sieť rodinných vzťahov, čo je vysvetlením zvyšujúceho sa záujmu odborníkov.

Rekonštruovaná rodina sa skladá z jadra, obvykle matky starajúcej sa o vlastné dieťa (deti) a z ďalšieho dospelého, obvykle otca, ktorý má prípadne svoje vlastné deti, o ktoré sa nestará, ale s ktorými sa stýka. V takejto rodine sa muž a žena musia vysporiadať s množstvom problémov: žena nemá pocit, že jej nový manžel patrí výlučne do novovzniknutej rodiny, musí sa vysporiadať s mužovou neprítomnosťou (keď odchádza za svojimi deťmi), prípadne sa adaptovať na prítomnosť nevlastných detí. Rovnako muž, zakladajúci po rozvode novú rodinu, nemusí byť ešte citovo odpútaný od predchádzajúcej. Môže vzniknúť konflikt medzi mužovou potrebou venovať sa vlastným deťom a záujmami novej rodiny. Navyše, obaja dospelí ešte nemusia mať spracovanú porozvodovú traumu, môžu mať pocit viny z rozvodu.

Príčinou problémov môžu byť podľa Sobotkovej (2001, s. 138) mýty a negatívne zafarbené predstavy, napr. mýtus zlej macochy, nevlastnej matky (známy predovšetkým z rozprávok, t. j. nevlastná matka ako negatívna osoba), mýtus okamžitej lásky (t. j. spoločenské očakávanie, že nevlastná matka bude automaticky a okamžite milovať nevlastné deti ako vlastné a deti ju budú vnímať ako vlastnú). Matoušek (1997, odvolávajúc sa na manželov Visherovcov, 1979) ako ďalšiu poveru uvádza predstavu, že rekonštruovaná rodina má fungovať rovnako ako predchádzajúca rodina, že vzťahy medzi manželmi i medzi deťmi majú byť rovnaké ako v rodine, kde sú potomkovia biologickými deťmi svojich rodičov.

Medzi ďalšie problémy rekonštruovaných rodín patrí budovanie manželského vzťahu, keďže manželia nemajú dostatočnú možnosť a príležitosť byť po svadbe sami, upevňovať svoje puto a lojalitu k manželskému (partner-skému) zväzku v dôsledku prítomnosti detí. Rovnako rodičovstvo v takýchto rodinách môže byť stresujúcim aspektom, či už v raných fázach rodinného života, alebo neskôr. Psychológovia poukazujú na obtiažnu pozíciu nevlastného rodiča, ktorý by mal fungovať skôr ako priateľ a poradca, aby dosiahol ľahšiu akceptáciu zo strany detí. Rôznorodá podstata rodiny a mnohopočetné impulzy zo strany ostatných členov rodiny komplikujú utváranie novej rodinnej identity (Sobotková, 2001). Príčinou môže byť po prvé to, že deti majú vo väčšine prípadov i vlastného rodiča (obvykle otca), ktorý síce žije inde, ale môže mať na dieťa naďalej značný vplyv. Po druhé preto, že spolupráca

medzi rozvedenými partnermi často nefunguje ideálne, najmä keď jeden alebo obaja uzavrujú nový sobáš. Tretia príčina ťažkostí spočíva v tom, že deti z rôznych rodín majú často rôzne návyky a predstavy o správnom správaní, čo zvyšuje pravdepodobnosť konfliktov.

Prostredníctvom nevlastných rodičov vzniká nový typ príbuzenských vzťahov. Niektorí autori hovoria o binukleárných rodinách, čím naznačujú, že tam, kde sú deti, predstavujú dve domácnosti, vzniknuté po rozvoде, naďalej jeden rodinný systém. V rámci tohto systému môže vzniknúť široké spektrum rodinných väzieb a ich variácií. Z týchto väzieb vyplýva i nutnosť kontaktov s ďalšími príbuznými, naviac sa môžu z nového vzťahu narodiť ďalšie deti.

Na rozdiel od vlastných, biologických rodín, neexistuje dostatok jasných pravidiel vymedzujúcich očakávané správanie v rekonštruovaných rodinách, čo môže byť príčinou zvýšeného stresu a veľkých úskalí ich zdravého fungovania. Ako ďalšie negatíva rekonštruovaných rodín môžeme uviesť: extrémnu prísnosť vo výchove vlastných detí, resp. prehnanú benevolentnosť vo výchove „cudzích“ detí, situáciu tzv. dobrých a zlých rodičov (otčim, macocha), problém spolunažívania vlastných a nevlastných súrodencov, konkurenčnosť s ex-rodinou, absencia pevných hraníc rodinných tradícií, hodnôt, úloha matky a otca delená medzi ostatných „rodičov“, štiepi sa aj úloha zodpovednosti (Tománek, 2012).

Deti z rekonštruovaných rodín by sme však nemali vidieť jednostranne ako obeť situácie, ale vnímať aj pozitíva: deti sa učia modelu mnohopočetných rolí, majú šancu vidieť svojich rodičov šťastnejších ako predtým, učia sa prispôbovať novým životným situáciám. Napriek tomu, že vznik takejto rodiny predstavuje zvýšenie stresu a nárokov na prispôbovanie sa novej situácii, je to tiež príležitosť k osobnostnému rastu, k vytváraniu harmonických, uspokojivých rodinných vzťahov. Deti, najmä jedináčikovia, získajú širšiu rodinu, súrodencov, nadobúdajú schopnosť lepšej sociálnej adaptácie a rodina sa stáva ekonomicky stabilnejšou. Rekonštruovaná rodina teda „stojí a padá“ na schopnosti zvládať stretý záujmov, na ochote ku kompromisom, k tolerancii.

6 Úlohy rodiny a školy v príprave na rodinný život

V predchádzajúcej časti príspevku sme uviedli najčastejšie formy rodinného života, ktoré zároveň môžeme vnímať ako alternatívy k nukleárnej (manželskej) rodine. Opísali sme rozširujúce sa formy rodinného života, ako aj tradičnú manželskú rodinu, ktorá si naďalej udržiava vysokú preferenciu. Uvedené trendy sa podieľajú na celkovej podobe rodinného správania sa na Slovensku a na diverzite foriem rodinného a partnerského života. Napriek

tomu, že dnes existuje mnoho rodinných foriem, nemožno ich považovať za rovnocenné, a to ani z hľadiska jednotlivca, ani z hľadiska dieťaťa, ani z hľadiska spoločnosti. Súhlasíme však s Možným (2006, s. 24), podľa ktorého „s tým či oným môžeme nesúhlasiť, ale nemôžeme to nevidieť“.

Z uvedených zistení vyplývajú aktuálne úlohy pre rodinnú i školskú výchovu, ako možné preventívne opatrenia pred vznikom, resp. rozširovaním alternatívnych foriem rodinného života:

- Rodina a škola nesú spoločnú zodpovednosť za výchovu a vzdelávanie detí a mládeže, a to si vyžaduje koordináciu výchovných úloh rodiny a školy v oblasti prípravy detí a mládeže na rodinný život. Pripomínať spoločnú zodpovednosť môže mať zmysel len vtedy, keď najprv každý prevezme svoju vlastnú osobnú zodpovednosť za to, k čomu je on sám povolaný.
- Pri formovaní osobnosti dieťaťa má nezastupiteľnú úlohu rodina. Z tohto dôvodu je potrebné podporovať vedomie rodičov o primárnej zodpovednosti za výchovu svojich detí, aby nepresúvali zodpovednosť na školu a ďalšie subjekty výchovy.
- V oblasti výchovy primárna úloha patrí rodine a rodičom. Škola plní komplementárnu úlohu, t. j. vhodným spôsobom dopĺňa vplyv rodiny, no nemôže jej vplyv nahradiť.
- Treba sa zameriavať na výchovu k hodnotám, aby rodina a rodinný život sa stali preferovanými hodnotami mladých ľudí. Najdôležitejšou úlohou výchovy je vytvorenie rodinných hodnôt a zachovanie tradičných hodnôt rodiny.
- Odporúčame zamerať prípravu na rodinný život na mravnú a citovú výchovu, ba možno povedať, že by to malo byť základné zameranie výchovy k zodpovednému manželstvu a rodičovstvu. Viest' cieľavedomú výchovu mladých ľudí so zameraním na celoživotnosť zväzku. Ovplyvňovať ich myslenie a cítenie vo vzťahu k deťom v tom zmysle, že zdravý vývin dieťaťa je podmienený usporiadanosťou rodiny.
- Vzhľadom na možnosti a podmienky školy vytvoriť výchovno-vzdelávacie programy so zameraním na výchovu k manželstvu a rodičovstvu, informovať rodičov o témach a spôsobe jej realizácie v škole, informovať rodičov o výsledkoch prieskumov v sledovanej oblasti.
- Dôležitú úlohu zohrávajú i preventívne opatrenia, pretože v mnohých prípadoch absentuje dostatočné poučenie o predčasnom sexuálnom živote. Odporúčame využívať plagáty, informačné publikácie o výchovných otázkach zamerané na sexuálnu výchovu. Zároveň by mali dávať

podnety, ako môžu deti a mládež riešiť konfliktné situácie v medzidružských vzťahoch, kde čerpať informácie o problematike prípravy na rodinný život, vrátane sexuálnej výchovy.

Záver

Zo sociologických zistení vyplýva, že po roku 1989 k nám začali prenikať západné vzory rodinného správania a súčasne so zmenou politickej situácie sa zmenila aj sociálna politika smerovaná voči rodinám. Je zrejme, že iné typy domácností nadobúdajú väčšiu legitimitu a význam, od rôznych typov nemanželského spoluzitia cez programovaný život mimo rodinných zväzkov či manželstva, až po spoluzitie homosexuálov a rodiny lesbičiek s adoptívnym dieťaťom. Zmeny v reprodukčnom a partnerskom správaní predstavujú nielen novú výzvu pre výchovu, pre verejnú politiku, ale provokujú aj intenzívne kultúrno-civilizačné diskusie.

Podľa Bútorovej (2008, s. 56), s istou dávkou zjednodušenia možno povedať, že pre súčasný verejný diskurz sú charakteristické dva prístupy.

Prvý prístup rozvíja koncept „úpadku rodiny“ alebo „odklonu od rodiny“ a varuje pred zrútením sveta starých hodnôt, ktorý sa vyznačoval tradičným rodovým usporiadaním domácnosti, prísnu sexuálnu morálkou, „správnym“ miestom ženy pri deťoch a rodinnom kozube, ako aj silnou sociálnou kontrolou vedúcou k tabuizácii problémov partnerského spoluzitia. Giddens (1999) upozorňuje na fakt, že návrat k tradičnej rodine by už nebol možný z viacerých dôvodov: sociálne zmeny, ktoré spôsobili súčasnú premenu niekdajších foriem manželstva a rodiny sú prevažne nezvratné, ženy sa nezačnú masovo vracaať k niekdajšej role v domácnosti, ani sexuálne vzťahy už dnes nemôžu byť ako kedysi, vytváranie a udržiavanie citových vzťahov sa stalo ústrednou súčasťou života v osobnej i rodinnej sfére.

Druhý prístup vníma aktuálne zmeny v rodinnom a partnerskom správaní v širšom spoločenskom kontexte a dokumentuje to na faktoch, že súčasný rodinný život sa nerúca, ale smeruje k novým formám rodiny a k väčšej rôznorodosti. Zdôrazňuje, že rodinné hodnoty ostávajú naďalej silné: slovenská populácia pripisuje rodine veľkú váhu a zachováva si pozitívne postoje k manželstvu a rodičovstvu. Takýto prístup sa kultivuje vo viacerých vyspelých európskych krajinách, kde verejný diskurz smeruje k hľadaniu odpovedí na otázku, aké účinky na rodinu majú globálne zmeny v ekonomických i politických základoch spoločnosti, aký vplyv majú zmeny v rodinách na ekonomickú budúcnosť a sociálny blahobyť. Vychádza z predpokladu, že nielen rodiny sa musia meniť, aby sa prispôbili realite, ale aj kultúrne normy, verejná politika a právny systém, spolu s inými inštitúciami, sa

musia adaptovať na nové rodinné vzory. „Nútiť“ rodiny prijať staré, prežité vzory nie je riešením. Schodnejšou cestou je akceptovať rozmanitosť. Ako uvádza Giddens: „Mali by sme spojiť individuálnu slobodu v osobnom živote s potrebou vytvárať pevné, trvalé vzťahy s druhými ľuďmi“ (Giddens, 1999, s. 181).

Napriek všetkým uvedeným (i neuvedeným) skutočnostiam sa pripájame k názoru, že nejde o krízu rodiny, ale o jej adaptačný proces, a to často vo veľmi zložitých a náročných podmienkach.

Literatúra

- BUJNOVÁ, E. 2007. Rola otca v súčasnej rodine. In PORUBSKÁ, G., PERHÁCS, J. (Eds.). *Základy andragogickej pedeutológie a sociálnej andragogiky*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 114–138. ISBN 978-80-8094-086-7.
- BÚTOROVÁ, Z., et al. 2008. *Ona a On na Slovensku: zaoštrene na rod a vek*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. 365 s. ISBN 978-80-89345-10-6.
- CSEH-SZOMBATHY, L. 1995. A családi értékek változása és ennek hatása a családi funkciók alakulására. In BAKÁCSINÉ GULYÁS, M., et al. *A nevelés társadalmi alapjai*. Szeged: JGYTF kiadó, s. 141–153. ISBN 00295089.
- DROTVÁN, M., BLEHA, B. 2008. Analýza fenoménu singles v Európe a na Slovensku. *Sociológia*, roč. 40, č. 1, s. 62–81. ISSN 1336-8613.
- FIALOVÁ, L., et al. 2000. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Slon. 163 s. ISBN 80-85850-87-7.
- FILADELFOVÁ, J. 2005. Demografická situácia a správanie rodín vz. verejná politika v SR. *Sociológia*, roč. 37, č. 5, s. 387–418. ISSN 1336-8613.
- GIDDENS, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
- HAŠKOVÁ, H. 2011. *Bezďetnosť perspektívou sociologického výskumu* [online]. c2011, posledná revíza neuvedená [cit. 2013-10-16]. WWW: <http://www.soft-os.cz/rocnik-2011/cis10-32-2011/18-soft-forum/cis10-2-2011/90-haskova-bezdtnost.html>
- JANDOUREK, J. 2003. *Úvod do sociologie*. Praha: Portál. 231 s. ISBN 80-7178-749-3.
- KURINCOVÁ, V., TURZÁK, T., ZELENÁ, H. 2011. Ja ako budúci rodič (kvalitatívna analýza esejí študentov učiteľstva). In *Quo vadis vysokoškolská pedagogika: vysokoškolská pedagogika – teória a prax*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, s. 88–102. ISBN 978-80-8105-244-6.
- LEHOTSKÁ, V. 2012. Kohabitácia: prehľadová štúdia [online]. *Človek a spoločnosť*, roč. 15, č. 1. ISSN 1335-3608. WWW: <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970>
- MATĚJČEK, Z. 1986. *Rodič a děti*. Praha: Avicenum. 336 s.
- MATOUŠEK, O. 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon. 144 s. ISBN 80-85850-24-9.

- MLÁDEK, J., ŠIROČKOVÁ, J. 2004. Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska. *Sociológia*, roč. 36, č. 5, s. 423–454. ISSN 1336-8613.
- MOŽNÝ, I. 2006. *Rodina a spoločnosť*. Praha: Slon. 312 s. ISBN 80-86429-58-X.
- NOCK, S. L. 1995. A Comparison of Marriagen and Cohabiting Relationships. *Journal of Family Issues*, vol. 16, no. 1, pp. 53–76. ISSN 1552-5481.
- PASTOR, K. 2005. Rodina, manželstvo a populačný vývoj. In *Rodina na prelome tisícročia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 540–549. ISBN 80-8050-914-X.
- PLAŇAVA, I. 1998. *Spolu každý sám: v manželstvi a rodině*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 218 s. ISBN 80-7106-292-8.
- RABUŠIC, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou?: porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství. 265 s. ISBN 80-86429-01-6.
- SOBOTKOVÁ, I. 2001. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál. 173 s. ISBN 80-7178-559-8.
- SOMLAI, P. 1999. *A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon* [online]. c1999, poslední revize 24. 5. 2012 [cit. 2013-11-16]. WWW: http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/1999_1-2/Somlai.pdf
- THORNTON, A., AXINN, W. G., XIE, Y. 2007. *Marriage and cohabitation*. Chicago: University of Chicago Press. 443 s. ISBN 978-0-226-79866-0.
- TOMÁNEK, P. 2012. Nové podoby rodiny. *Lifelong learning – celoživotní vzdělávání*, roč. 2, č. 3, s. 44–63. ISSN 1804-526X.
- TOMÁŠEK, M. 2006. Singles a jejich vztahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabituující jednotlivce v České republice. *Sociologický časopis*, roč. 42, č. 1, s. 81–105. ISSN 0038-0288.
- TYDLITÁTOVÁ, G. 2011. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike. *Sociológia*, roč. 43, č. 1, s. 28–56. ISSN 1336-8613.
- VAJDA, Z., KÓSA, É. 2005. *Neveléslélektan*. Budapest: Osiris. 564 s. ISBN 963-389-728-9.
- VARGA, I. 1998. Családi szocializáció és a korszerű család. In *Pedagógiai antológia IV*. Szeged: JGYTF kiadó, s. 265–292. ISBN 978-963-7171-77-2.
- WARSHAK, R. A. 1996. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál. 237 s. ISBN 80-7178-089-8.
- YABLONSKY, L. 1995. *Otcové & synové: o nejnáročnějším rodinném vztahu*. Praha: Portál. 220 s. ISBN 80-7178-075-8.

Autorka

PaedDr. Eleonóra Mendelová, PhD., Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky, Dražovska 4, 949 01 Nitra, Slovenská republika, e-mail: emende1ova@ukf.sk